

УДК 339.923:620.9

С. К. Аслонова

ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ

Показано зв'язок процесу розвитку діяльності господарських суб'єктів та національних інтересів. Обґрунтовано невід'ємність національних інтересів в енергетичному секторі від економічної сфери життєдіяльності людства та країни. Досліджено європейські механізми реалізації національних інтересів. Складено схему логічної послідовності впровадження механізму реалізації національних інтересів в енергетичній сфері. Проаналізовано доцільність імплементації європейських механізмів в Україні.

Ключові слова: євроінтеграція, національні інтереси, енергетичний сектор, економічні механізми, відновлювальні джерела енергії.

Показана связь процесса развития и национальных интересов. Обоснована неотделимость национальных интересов в энергетическом секторе от экономической сферы. Исследованы европейские механизмы их реализации. Составлена схема логической последовательности внедрения механизмов реализации национальных интересов в энергетической сфере. Проанализирована целесообразность имплементации механизмов в Украине.

Ключевые слова: евроинтеграция, национальные интересы, энергетический сектор, экономические механизмы, возобновляемые источники энергии.

The article traces the connection between the development process and national interests (NI). The paper substantiates the inherence of NI in energy sector and economic sphere. The investigation is conducted on the European mechanisms of their implementation, establishing the scheme of logical sequence of implementing the mechanisms of realizing NI in the energy sphere. The expediency of such mechanisms implementation in Ukraine is analyzed.

Keywords: European integration, national interests, energy sector, economic mechanisms, renewable energy sources.

У процесі євроінтеграції України та нових тенденцій у сфері енергетики, що супроводжуються процесами зниження частки імпортованих та заміною традиційних джерел енергії, становлення локальних, регіональних та світових енергетичних ринків тощо, необхідно визначити пріоритети розвитку енергетичної сфери та шляхи їх реалізації. Поняття процесу розвитку діяльності господарських суб'єктів та держави, що виникає на базі потреб, тісно пов'язано з поняттям інтересів. Це призводить до необхідності врахування національних інтересів у процесі визначення цілей та шляхів модернізації й удосконалення функціонування енергетичної сфери України.

Реалізація національних інтересів в енергетичній сфері не можлива без визначення механізмів цього процесу, тому доцільно їх досліджувати із урахуванням європейського досвіду через євроінтеграційний курс України.

Питання національних інтересів в енергетичній сфері порушуються у працях М. Кулика, Б. Стогнія, О. Мельника, А. Поручника, О. Стеблянка, А. Прийменко, Дж. Хендерсона, С. Пірані та багатьох інших українських та зарубіжних науков-

ців. У працях цих дослідників йдеться переважно про питання енергетичної сфери, формування та визначення національних інтересів, шляхів їх реалізації. Однак для комплексного підходу до процесу вдосконалення енергетичного сектору України та його ефективності доцільно дослідити та проаналізувати механізми реалізації національних інтересів в енергетичній сфері в Європейському Союзі та визначити їх для України.

Метою статті є дослідити європейські механізми реалізації національних інтересів в енергетичній сфері.

Категорія «національний інтерес» трактується як цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку держави та політико-правові механізми їх досягнення. Згідно з законом України «Про основи національної безпеки України», «національні інтереси – цежиттєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [1].

Пріоритетами національних інтересів України є:

- 1) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;
- 2) збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;
- 3) забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- 4) інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [1].

Проаналізувавши пріоритети, можна чітко побачити економічне підґрунтя для реалізації кожного з них. Таким чином, національні інтереси є невід’ємними від економічної сфери та її розвитку, яка у свою чергу є не лише запорукою їх реалізації, а й однією з причин виникнення у вигляді певних потреб та суперечностей, що можна побачити на рис. 1.

Рис. 1. Зв'язок національних інтересів та економічної сфери
(джерело: склав автор)

Серед механізмів реалізації національних інтересів можна виділити політичні, економічні, інформаційні тощо.

Через невід'ємність національних інтересів від економічної сфери проаналізуємо саме економічні методи їх реалізації. Існують різні підходи до визначення поняття економічного механізму, а саме:

«- сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів впливу на економічні відносини та процеси;

- функційно-цільова схема взаємодії функційних підсистем, підсистем забезпечення та економічних важелів, комплекс яких направлено на досягнення економічних цілей» [2].

Важливим з точки зору дослідження національних інтересів є визначення економічного механізму в словнику І. П. Ніколаєвої, де термін трактується як велика система, призначена для здійснення орієнтованої, направленої діяльності економічних суб'єктів для досягнення загальних для всіх цілей [3].

У західній науковій літературі поняття економічного механізму містить перелік певних дій для досягнення певної мети.

Попри різні школи, суперечливі національні інтереси країн-членів ЄС, існують і спільні інтереси всього економічного та політичного союзу.

Як зазначено в Енергетичній стратегії ЄС 2020, основними цілями розвитку енергетичного сектору є зниження викидів парникових газів та підвищення енергоефективності ЄС на 20 %. Для досягнення цих цілей кожна з країн-членів має реалізувати багато заходів, спрямованих на розвиток та використання енергії, що виробляється з відновлювальних джерел. Також цьому сприятиме розвиток внутрішнього енергетичного ринку та диверсифікація джерел постачання енергії.

Для реалізації цілей Стратегії в ЄС розроблені такі механізми:

1. Координаційні.

Європейський енергетичний сектор ґрунтується на двох координаційних механізмах: спеціальні секторні положення та законодавство про конкуренцію. Первинною метою цих механізмів є започаткувати внутрішній енергетичний ринок.

Незважаючи на схожість цілей законодавства про конкуренцію та спеціальних секторних положень, обидва механізми ґрунтуються на різних концептуальних підходах. Обидва режими мають на меті захист та розвиток конкуренції. Суб'єкти мають свободу дій та вибору в межах законодавства про конкуренцію, а також здійснюють захист ринку. На противагу цьому спеціальні секторні положення мають не лише захищати ринок, а й створювати конкуренцію на ринку як постачальників, так і споживачів. Крім цього, вони забезпечують набір технічних характеристик, захист споживачів, безпеку постачання та питання довкілля. Потрібно зазначити, що спеціальні секторні положення використовують прогнозовано, на перспективу, тоді як конкурентне законодавство ґрунтується на минулих фактах, а, отже, набуває чинності після настання антиконкурентних дій.

Фундаментально різняться й норми цих двох координаційних механізмів з погляду ієрархії. Основні положення законодавства про конкуренцію є частиною основного законодавства ЄС, отже, є вищими за регулятивні положення, які є вторинним правом в ЄС. Як наслідок, спеціальні секторні положення та законодавство про конкуренцію використовують паралельно. Незважаючи на відмінності між двома наборами правил, законодавство про конкуренцію має тенденцію до зближення з підзаконними актами у сфері енергетики [7].

2. Стимулювальні.

Важливим кроком у досягненні поставлених цілей є стимулювання. У країнах-членах ЄС існує багато стимулювальних механізмів, наприклад, інвестиційні гранти (стимул для будівництва заводів із виробництва енергії), пільгові тарифи (гроші, що надають для виробництва та/або споживання енергії, виробленої з відновлювальних джерел) та фіскальні стимули (низьковідстокові кредити тощо). Стимулювальні механізми направлені на підвищення частки відновлювальної енергії згідно з Енергетичною Стратегією.

Розглянемо детальніше деякі стимулювальні механізми, що використовують в енергетичному секторі ЄС.

Пільгові тарифи. Пільгові тарифи є фіксованою та гарантованою платою, що сплачується виробникам електроенергії з відновлювальних джерел за потужності, які вони постачають у мережу.

Пільгові надбавки. Надбавка сплачується додатково до доходу, який виробник отримує від продажу енергії з відновлювальних джерел на ринку електроенергії.

Обов'язкові квоти мають на меті створення ринку енергії з відновлювальних джерел. Уряд створює попит шляхом зобов'язання споживача або постачальника отримувати/постачати певний відсоток електроенергії з відновлювальних джерел.

Інвестиційні гранти для генерації відновлювальної енергії розробляють для стимулювання застосування нових технологій, наприклад, фотоелектричних.

Податкові пільги. Деякі країни запроваджують податкові стимули, що відносяться до інвестицій (уключаючи вирахування податку на прибуток або кредити на деяку частину інвестицій в основний капітал у проектах джерел відновлювальної енергії або навіть прискорену амортизацію). Іншим підходом є стимулювання за допомогою податку на виробництво, який передбачає вирахування податку на прибуток або кредити за встановленою ставкою за одиницю виробленої енергії з відновлювальних джерел, що знижує операційні витрати.

Фіскальні стимули. Ця категорія включає «м'які» кредити – кредити за ставкою, нижчою за ринкову. Вони також можуть надавати інші поступки позичальникам, такі як довші періоди сплати, канікули у сплаті відсотків.

Маркетинг відновлювальної енергії – надання можливості споживачам обирати між купівлею електроенергії, яка виробляється повністю або частково з відновлювальних джерел. Зазвичай сплачується надбавка за користування порівняно з іншими тарифами.

Виробничі системи мотивації включають пільгові тарифи та обов'язкові квоти залежно від відношення прибутку до кількості енергії, що генерується.

Інвестиційні системи мотивації надають підтримку початковим вкладанням незалежно від кількості енергії, яка генерується. Прикладом цього є позики (безвідсоткові та за ставками, нижчими за ринкові); гарантовані позики (де сплату позики гарантує місцевий або національний уряд), що сприяють як можливості позичити фінанси, так і знизити податкові витрати шляхом звільнення від сплати ПДВ або його зменшення; корпоративне оподаткування шляхом прискореної амортизації або поліпшених амортизаційних відрахувань [4].

3. Коопераційні.

Різниця в потенціалі, наявність та використання відновлювальних джерел енергії в деяких країнах ЄС, створення внутрішнього європейського енергетичного

ринку уможлиблює співпрацю країн з метою використання відновлювальних джерел енергії та досягнення цілей Енергетичної стратегії. Для цього існує три механізми для співпраці в межах Директиви з відновлювальної енергії:

- статистичні передачі – кількість відновлювальної енергії однієї країни, що прогресує у виробництві/використанні відновлювальної енергії, віднімається та додається до іншої країни. Це суцільно облікова процедура, що не передбачає фактичного переходу енергії до іншої країни. Цей трансфер стимулює країни-члени ЄС перевищувати досягнені цілі, тому що вони можуть отримати плату за трансфер енергії до інших країн. Це також дає можливість країнам із менш рентабельними джерелами відновлювальної енергії досягти своїх цілей за нижчою вартістю;

- спільні проекти – процеси, коли дві або більше країни-члени ЄС можуть співфінансувати проект із відновлювальної енергії та ділити результати використання відновлюваних джерел енергії з метою задоволення своїх потреб. Ці проекти можуть (але не обов'язково) включати фізичну передачу енергії з однієї країни до іншої. Дозволяється співпраця з країнами, що не є членами ЄС;

- спільні схеми підтримки – процеси, коли дві або більше країни-члени ЄС можуть співфінансувати спільні схеми підтримки для стимулювання виробництва відновлювальної енергії в одній або обох країнах. Ця форма співпраці може включати такі заходи як спільні пільгові тарифи, або спільні пільгові премії, або спільні квоти, або сертифікований режим торгівлі [5].

4. Кризові механізми постачання.

Чинні механізми кризового менеджменту енергетичних поставок включають ті, які були запроваджені в країнах-членах ЄС, та ті, які були використані в інших країнах. Інституційною основою для використання цих механізмів є Міжнародна Енергетична Агенція, що є прикладом вирішення комплексних проблем енергетики шляхом ефективного налагодження міжнародного співробітництва.

Головним механізмом боротьби з кризовою ситуацією в постачанні енергетичних ресурсів, а саме – нафти, є створення її запасів, які мають дорівнювати 90 дням чистого імпорту в країні. Запаси можуть бути як у формі державних резервів, так і обов'язковою умовою діяльності промислових підприємств. В останньому випадку нафта має задовольняти як потреби держави, так і потреби самого підприємства.

Створення резервів є основним механізмом у боротьбі з кризою, але існують й інші механізми, такі як збільшення обсягів виробництва нафти, перехід на альтернативні джерела енергії та обмеження попиту. Останнє передбачає координовані дії уряду для скорочення споживання нафти в кризових ситуаціях – наприклад, обмеження швидкості у ПДР або інші обмеження для водіїв. Потрібно зазначити, що в період перебоїв у поставках нафти найчастіше застосовують використання запасів та зменшення попиту.

Внутрішній ринок природного газу, покликаний розвивати можливості вільного руху цього енергоресурсу, не завжди спроможний упоратися з кризовими ситуаціями або не функціонує ефективно в ситуації, коли головні постачальники не є ринково орієнтованими, але зазвичай політично мотивованими. З метою усунення проблем, що викликані різними умовами контрактів країн-членів ЄС, було розроблено норми координаційного планування та реагування на кризові ситуації. Механізм кризового менеджменту, що застосовується в зазначених

нормах, ґрунтується на двох підвалинах: координація та планування, що включає створення планів превентивних дій, надзвичайних планів і положення про стандарти інфраструктури; та реагування, що означає координаційну роль ЄС (що представлена Групою газової координації або групою кризового менеджменту), реалізацію попередньо підготовлених планів та колективне реагування на надзвичайні ситуації в дусі солідарності [6].

Ураховуючи викладене, можна запропонувати схему механізмів реалізації національних інтересів в енергетичній сфері, представлену на рис. 2, що відображає логічну послідовність застосування кожного типу механізму для комплексної реалізації національних інтересів.

Рис. 2. Схема логічної послідовності застосування механізмів реалізації національних інтересів в енергетичній сфері
(джерело: склав автор)

Оскільки Україна дотримується євроінтеграційного вектора розвитку, який включає і енергетичну інтеграцію, доцільно проаналізувати імплементацію європейських механізмів в Україні. Так, серед майже 660 підземних газосховищ світу із загальним об'ємом понад 350 млрд м³, частка зберігання активного об'єму природного газу українських підземних сховищ газу (далі – ПСГ) становить понад 9% загальносвітового об'єму [9]. Технічні характеристики української газотранспортної системи (далі – ГТС), а саме її потужність, яка на вході в систему дорівнює 288 млрд м³ на рік та 178,5 млрд м³ на виході з системи; пропускна здатність, що становить 142,1 млрд м³ на рік до країн Європи і Туреччини; можливості збільшення транзиту природного газу в країни Західної та Центральної Європи до 195 млрд м³ на рік; мережа ПСГ, яка включає 13 ПСГ та поділяється на чотири територіальні комплекси, загальний активний об'єм яких становить понад 32 млрд м³, а максимально можливий відбір (закачування) може досягати 250 млн м³ на добу [8] дають можливість отримання вигоди Україні як від застосування коопераційних механізмів, так і механізмів кризових поставок. Так, можливим є використання українських ПСГ для підтримки резервного обсягу енергоресурсів у країнах-членах ЄС.

Стимулювання використання відновлювальної енергії також є актуальним в Україні. З огляду на сучасну економічну ситуацію допомога держави в підвищенні попиту на такі види енергії була б дуже ефективною.

Координація розвитку ж енергетичного ринку є досить комплексним та довготривалим процесом, що також потребує запровадження спеціальних норм та конкурентного законодавства.

Висновки. Визначення основних цілей Енергетичної стратегії ЄС, що походять із національних інтересів економічного та політичного союзу, дало змогу визначити й головні механізми їх реалізації: координаційні, стимулювальні, коопераційні та кризові механізми поставок. Оскільки Україна має схожі з ЄС проблеми в енергетичному секторі (імпортна залежність, вичерпність ресурсів, екологічні наслідки, висока частка енергоємності ВВП), то ці механізми доцільно запроваджувати і в нашій країні за схемою логічної послідовності застосування кожного з них для комплексної реалізації національних інтересів.

Бібліографічні посилання

1. Закон України «Про основи національної безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. **Канат Алин** Поняття і зміст економічного механізму місцевого державного управління [Електронний ресурс] / Алин Канат // Новини світової науки. – 2013. – № 3 (141). – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ape_2013_3_25.pdf
3. **Николаева И. П.** Экономический словарь / И. П. Николаева. – М. : Проспект, 2011. – 160 с.
4. **Borghesi A.** Simulation of incentive mechanisms for renewable energy policies [Електронний ресурс] / A. Borghesi, M. Milano // Proceedings 27th European Conference on Modelling and Simulation. – Режим доступу : http://www.scs-europe.net/dlib/2013/ecms13papers/abs_ECMS2013_0128.pdf
5. Cooperation mechanisms [Електронний ресурс] // European Comossion. Energy. Topics. Renewable Energy. Renewable energy directive. – Режим доступу : <http://www.ec.europa.eu/energy/en/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive/cooperation-mechanisms>
6. Energy supply crisis management mechanisms [Електронний ресурс] // A study on existing and proposed solutions. New direction. The foundation for European reform. – 2011. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fomp.org.pl%2FpokazZalacznik.php%3FidZalaczniki%3D30&ei=-bA4Ve3tAoSpsAGfj4DYCg&usg=AFQjCNHPgbNN9Gey7j1ErkzPAvtn_Mp_4g&sig2=DxjllhSxkYC9Fj_Y8p3hFQ&bvm=bv.91427555,d.bGg
7. Regulation and Competition – Coordination Mechanisms in the European Energy Sector. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mbl.unisg.ch/sites/default/files/Regulation_and_Competition_Summary_MH.pdf
8. **Мухін В. В.** Газотранспортна система України як фактор енергетичної безпеки країн Європи [Електронний ресурс] / В. В. Мухін // Економіка і прогнозування. – 2014. – № 2. – Режим доступу : http://eip.org.ua/docs/EP_14_2_49_uk.pdf
9. Енергетичні ресурси та потоки / за заг. ред. А. Шидловського. – К. : Українські енциклопедичні знання, 2003. – 472 с.

Надійшла до редколегії 21.06.2015